

Степанова Т.В.

*д.ю.н., професор, професор кафедри
адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МОДЕЛІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Слід погодитися з деякими вченими, що в світі виділяють два основних підходи до функціонування Верховного Суду – американську та італійську моделі [1].

Американській моделі функціонування ВС властива наявність незначної кількості суддів, які розглядають незначний відсоток справ, що потрапляють до касаційної інстанції через фільтри та системи допуску або відбору справ до перегляду. Прецеденти таких верховних судів є обов'язковими, а їх основне завдання – забезпечення єдності практики і вирішення виключних правових проблем.

Італійській моделі функціонування ВС властива наявність численного складу суду, що забезпечує масовий перегляд рішень судів нижчих інстанцій, оскільки практично кожна особа має право на перегляд справи Верховним Судом. В даній моделі прецедент офіційно не визнається джерелом права, а забезпечення єдності судової практики не є основним завданням касаційного перегляду, хоча певні рекомендації та узагальнення за певними напрямками касаційним судом періодично видаються.

Слід зауважити, що практика ЄСПЛ не є одноманітною щодо призначення та завдань касаційної інстанції.

З одного боку, в рішеннях у справах «Levages Prestations Services v. France» (Леваж Престасьон Сервіс проти Франції) та «Brualla Gomez de la Torre v. Spain» (Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії) ЄСПЛ зазначає, що «умови прийнятності касаційної скарги, відповідно до норм законодавства, можуть бути суворішими, ніж для звичайної заяви. Зважаючи на особливий статус суду касаційної інстанції, процесуальні процедури у суді касаційної інстанції можуть бути більш формальними, особливо, якщо провадження здійснюється після їх розгляду судом першої інстанції, а потім судом апеляційної інстанції». Таким чином, у вказаних рішеннях Європейський суд підтримує можливість встановлення в процесуальному законодавстві певних фільтрів – обмежень доступу до касаційного оскарження.

У справі «Жофр де ля Прадель проти Франції» ЄСПЛ відзначив, що кожна країна-учасниця Конвенції має право встановлювати правила судової

процедури, в тому числі процесуальні заборони та обмеження, спрямовані на недопущення перетворення судового процесу в безладний процес, при дотриманні реальності доступу до правосуддя.

У справах «Рябих проти Російської Федерації», «Нікітін проти Російської Федерації», «Брумареску проти Румунії», «Науменко проти України» ЄСПЛ відзначив, що оскільки рішення суду набрало законної сили, спірні правовідносини встановлені остаточно, то таке рішення може бути скасовано в касаційному порядку при перевірці його законності лише у виключних випадках, тобто у разі фундаментальної помилки.

З іншого боку, в рішенні у справі «Султан проти Республіки Молдова» № 17047/07 ЄСПЛ констатував, що відмова Верховного Суду розглянути його скаргу порушила його право на доступ до суду. Тобто у даній справі фактично Європейський суд акцентував увагу на тому, що фільтри та обмеження не є самоціллю держави і мають враховувати об'єктивну необхідність такого перегляду.

Дійсно, згідно з п. «с» ст.7 Рекомендацій № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи від 07.02.1995 р. «...скарги до суду третьої інстанції мають передусім подаватися відносно тих справ, які заслуговують на третій судовий розгляд, наприклад справ, які розвиватимуть право або сприятимуть однаковому тлумаченню закону. Вони також можуть бути обмежені скаргами у тих справах, де питання права мають значення для широкого загалу. Від особи, яка подає скаргу, слід вимагати обґрунтування причин, з яких її справа сприятиме досягненню таких цілей».

Таким чином, при обґрунтуванні скаргником вказаних аспектів його касаційна скарга має бути прийнята до перегляду навіть у випадку, якщо вона належить до малозначних справ та була розглянута в спрощеному провадженні, що підтверджується правовою позицією ВС у справі №61-40814ск18 (Постанова від 25.09.2018 р.).

Практика ЄС щодо відступлення від власної правової позиції, висловлена у рішеннях ЄСПЛ у справах «Chapman v. the United Kingdom» («Чепмен проти Сполученого Королівства») від 18.01.2001 р., «Cossey v. the United Kingdom» («Коссі проти Сполученого Королівства») від 27.09.1990 р. та деяких інших, зводиться до наступного: «в інтересах правової визначеності, передбачуваності та рівності перед законом він не має відступати від попередніх рішень за браком належної для цього підстави».

Саме тому Велика Палата Верховного Суду у своїй Постанові від 04.09.2018 р. у справі № 823/2042/16 сформулювала такі підстави відступлення ВС від власної правової позиції:

1) «причинами для відступу можуть бути вади попереднього рішення чи групи рішень (їхня неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість); зміни суспільного контексту» (п. 43 Постанови);

2) «Відступаючи від висновку щодо застосування юридичної норми, Велика Палата Верховного Суду може або повністю відмовитися від свого висновку на користь іншого, або конкретизувати попередній висновок, застосувавши відповідні способи тлумачення юридичних норм» (п. 45 Постанови).

Вказане цілком відповідає європейській судовій практиці. Слід зауважити, що останніми змінами до вітчизняних процесуальних кодексів від 15.01.2020 р. (Закон України № 460-ІХ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ») підстави касаційного оскарження судових рішень обмежено виключно такими випадками:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) якщо скажник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;

4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами 1, 3 ст. 310 ГПК (порушення норм процесуального права).

Таким чином, можна сказати, що встановлення додаткових фільтрів зрушує підхід до формування касаційної інстанції в бік американської моделі. Однак одночасне з встановленням фільтрів обмеження кількості суддів касаційної інстанції з 200 до 100 осіб було з негодуванням відхилено суддівською спільнотою.

У зв'язку з цим питання визначення моделі Верховного Суду залишається відкритим: (1) або необхідно зберегти велику кількість суддів Верховного Суду з одночасним скасуванням обмежень доступу до касаційного перегляду, повернувшись до загального формулювання «порушення норм матеріального та процесуального права», яке було до останньої судової реформи (що видається

більш доцільним); (2) або зберегти процесуальні фільтри, що суттєво обмежують доступ до касаційного перегляду, з одночасним скороченням кількості суддів Верховного Суду (і в разі обрання даної системи, з урахуванням американської моделі, в якій з населенням 328 млн. осіб (станом на 2019 р.) Верховний Суд складається лише з 9 суддів, то скорочення до 100 осіб не видається остаточною скороченням).

Список використаної літератури:

1. Кібенко О. Яку модель судової системи ми будемо в Україні? Цензор.Нет. 30.11.2019. URL: https://censor.net.ua/blogs/3162681/yaku_model_sudovo_sistemi_mi_budumo_v_ukrain (дата звернення: 22.04.2020).